

och tro respekteras lika väl som valet av att avstå. Samtidigt vet kvinnorna av erfarenhet att det inte ser ut så och stora delar av deras berättelser om moderskap och modrande skapas i relation till föreställningar om islamofobi, diskriminering och oro för att barnen ska fostras till utanförskap. Att hantera just det tror jag är den viktigaste lärdomen om moderskap och modrande som vi kan ta med efter att ha läst den här avhandlingen. Hur fostrar man barn till en identitet och tro som av samhället inte är accepterad?

Avhandlingens svaghet ligger i det empiriska materialet. Ask har arbetat med intervjuer som hon låtit växa fram dynamiskt, vilket betyder att hon inte i detalj har planerat studiens omfattning och genomförande från början. Till det kommer att metod och materialredovisning och diskussionen om den är tämligen vag och lämnar läsaren med ett antal frågor som gäller grundläggande frågor för forskningen om urval, kriterier, omfång, antal osv. Det faktum att materialinsamlingen pågått över en tidsperiod om elva år nämns, problematiseras eller används överhuvudtaget inte i vare sig metoddiskussionen eller i analysen. Detta skapar frågetecken inför studiens tillförlitlighet och hade behövt motiveras grundligare.

En annan svaghet är bristen på beskrivning och problematisering av de kontexter kvinnorna lever i. Eftersom utgångspunkten är att kvinnornas syn på sig själva som mödrar och erfarenheter av modrandet sker i relation till omvärlden så behöver också omvärlden konkretiseras. Stockholm är en sådan omvärld som redan i avhandlingens första mening anges som plats för studien. Med tanke på kvinnornas position och religion så är platsen, Stockholm, av betydelse inte minst med tanke på urvalet. Även om vare sig lokala eller på annan plats lokaliserade muslimska gemenskaper tas upp i intervjuerna som en maktfaktor och kraft eller "gaze of the other" att förhålla sig till så utgör de definitivt det för många utövande muslimska kvinnor och män. Det kan räcka att man som muslim bor i ett visst bostadsområde i Stockholm eller har en viss nationalitet så ökar den religiösa gemenskapen, men också kontrollen och makten på olika sätt. Den torde rimligen vara en lika stark kraft att förhålla sig till som det sekulariserade (islamfientliga) svenska samhälle som återkommande beskrivs och där särskilt positionen "muslim woman" tar form. "Muslim woman" existerar även i en muslimsk religiös kontext som ställer andra krav och förväntningar på sin spets,

inte minst positionen som upphöjd moder. Kvinnorna framstår som märkvärdigt fria från exempelvis religiös gemenskap eller annan kontext, som t.ex. grannskapet där de bor, familjen de lever i och inte minst barnen som sällan träder fram i texten.

Avhandlingens kunskapsbidrag ligger främst i det analytiska hantverket. Ask tar sig tid och utrymme att sakta veckla ut identitetsskapandet i hela dess komplexitet och att hon ger läsaren möjlighet att förstå hur samtalsvävar och hur det dialogiska jaget fungerar under olika villkor. Det dilemma som modrandet leder till för de muslimska mödrarna är vidare en viktig insikt att ta med sig: Hur ska man fostra barn till att bli goda muslimer samtidigt som det inte är en socialt accepterad identitet i det samtida Sverige?

Slutligen så vill jag också lyfta fram själva berättelsen som Ask har skapat. Det är en berättelse om likhet. Hon ger läsaren möjlighet att tränga in i och förstå och upptäcka igenkänning i något som initialt presenteras som annorlunda och förlagt till marginalen. Det är en viktig ambition i en tid då berättelser om skillnad med fokus på olikhet, utanförskap och segregation dominerar i samhällsdebatten och där diskussionen handlar om havererad eller omöjlig integration snarare än tvärtom.

Kristina Gustafsson, Växjö

Erika Lundell: *Förkroppsligad fiktion och fikionaliserade kroppar. Levande rollspel i Östersjöregionen*. Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm 2014. 197 s., ill. English summary. ISBN 978-91-8723-582-5.

Syftet med Erika Lundells avhandling *Förkroppsligad fiktion och fikionaliserade kroppar. Levande rollspel i Östersjöregionen* är att "beskriva levande rollspels karakteristika, hur de skapas, realiseras och efterberättas. Syftet är vidare att undersöka hur kroppar materialiserar, tar rum och ges rum i lajvkrotoper som iscensatts i Östersjöregionen" (s. 16). Lundell är alltså intresserad av levande rollspel (eller lajv), kroppar och materialisering. Lajv påminner om improviserad teater utan publik och kan pågå i några timmar eller i flera dygn. Lajv finns på många håll i världen och tidiga exempel på rollspel fanns i USA och England på 1970-talet. De nordiska länderna kom lite senare med lajv på 1980- och 90-talen; i Ryssland

och Lettland spreds lajv under 1990-talet. Föregångare var enligt författaren bl.a. fantasygenren, science fiction, olika historiska föregångare som gladiatorspel samt andra former av rollspel, som t.ex. bordsrollspel i USA.

Teoretiskt är Lundell inspirerad av olika forskare och traditioner. Här kan nämnas Sara Ahmeds fenomenologi och Victor Turners ritualteorier. Vidare möter läsaren personer som Maurice Merleau-Ponty och Judith Butler samt begrepp som performativitet, läckage, tolkningsmatris, förkroppsligande och materialisering. Det förekommer också tankar kring metakommunikation utifrån Bateson. Det är en eklektisk hållning som författaren visar upp, och hon ansluter sig således till ett etablerat förhållningssätt inom etnologi.

Avhandlingen har till stor del ett kronologiskt uppbygg där läsaren möter allt ifrån förberedelser inför lajv till deltagarnas återgång till en vardagsverklighet. I ett kapitel, Skrivna rum för handling, undersöker författaren de texter som riktar sig till deltagarna i lajv och som beskriver lajvkronotoperna, dvs. lajv som tidsliga och rumsliga fenomen. Lundell kallar dessa texter för scripts, och hon menar utifrån Sara Ahmed att scripten fungerar som orienteringsverktyg som ”hjälper deltagaren att rikta sin kropp och sin blick från vardagsvärlden till den mer eller mindre kollaborativt framtagna lekkronotopen med dess specifika annorlundaheter” (s. 76).

Med fokus på klass beskriver Lundell lajvet Erta som speglade ett klassamhälle, med tydliga hierarkier som bl.a. kom till uttryck genom att personer med lägre rang måste buga för dem med högre. Även lajvet The Motherland utspelade sig i en hierarkiserad värld. Författaren menar att de tydliga klasshierarkierna utgör genremarkörer som skiljer lajvkronotoperna från vardagsvärlden. Klasstrukturen så att säga metakommunicerar att lek pågår.

I kapitel fyra, Materialiserade rum för handling, liknas lajvförberedelser vid teaterförberedelser, men med den skillnaden att lajv saknar publik. Manusets är inte heller fastlagt som i en teaterpjäs och scenografin är inte statisk. Vidare saknar föremålen en specifik betydelse och kan snarare ses som förslag i jämförelse med teaterns mer fasta rekvisita.

Lundell ger relativt detaljerade beskrivningar av hur man byggde upp lajv och hur deltagarnas kroppar skapades i samklang med lajvrummet. Det skedde t.ex. genom militärdrill och författaren menar att den-

na drill kan utifrån Merleau-Ponty ses som exempel på hur man lär sig ett nytt och tillfälligt kroppsschema i lajv. Övningarna var orienteringsverktyg, ett sätt att rikta om kroppen och anpassa den till lajvrummet.

Kapitel fem, Att fikionalisera rum, handlar bl.a. om hur de olika lajvkronotoperna materialiseras i rummet och hur man drar gränser mellan vardagsverkligheten och lajvverkligheten. Det kunde t.ex. ske med hjälp av ett vitt band som deltagarna knöt runt pannan om de var ”off game”, dvs. inte var med i spelet. En sådan person ignorerades. Här skedde alltså, menar författaren, en metakommunikation mellan deltagarna om vilken tolkningsmatris som ska aktualiseras.

I kapitel sex, Kroppar i samtida tolkningsmatriser, behandlas kroppsnära praktiker i form av sexuellt kodade praktiker och olika former av våld. I lajven fanns tydliga regler för hur sex skulle gestaltas, vilket enligt författaren beror på att sex sågs som gränspraktik, dvs. en praktik som hotade att läcka mellan de olika världarna och tolkningsmatriserna. Överhuvudtaget var sexualitet svårt att iscensätta, eftersom man riskerade att den spelade karaktärens sexualitet togs för deltagarens autentiska begär.

Lajv innefattar ofta krig och stridigheter, och olika former av våld, framför allt fysiskt våld. Användningen av våld var reglerat genom att den som t.ex. blev slagen av ett fejkat svärd valde att svara på detta som att det gjorde ont utifrån skrivna instruktioner för hur man skulle reagera på olika typer av våld. Den typen av rollspel signalerade, enligt författaren, vilken tolkningsmatris som var aktuell och hur våldet skulle förstås. Lundell diskuterar också våldet som ett uttryck för en form av hegemonisk maskulinitet, men också i termer av ett slags ”maskulinitet för alla”.

Kapitel sju, Att lämna lajvet, handlar om vad som händer när speldagarna är över, och de berättelser och minnen som då traderas. Författaren ser efterberättandet som performativt, det är då som man gemensamt skapar bilden av vad som hände under själva lajvet. Hon tar hjälp av Richard Bauman och beskriver berättelserna som ”debriefing narratives”, där deltagarna förmedlade sina individuella upplevelser och fogade samman dessa till en helhetsbild. Lundell tar också stöd av Victor Turners ritualteori och begreppet ”communitas” för att kunna förstå de ritualer som avslutar lajvet. Ett exempel från The Motherland handlar om att man manifesterade communitas genom att sjunga den sovjetiska nationalsången en sista gång.

I kapitel åtta, *Känslor och läckage*, gör författaren nedslag i några händelser som utspelar sig efter speldagarna. Här är känslor ett viktigt tema, och Lundell studerar hur dessa tar sig uttryck i en s.k. ”tack-tråd” på nätet, där deltagarna kan kommentera vad de varit med om, och förmedla sina känslor och upplevelser.

I kapitel nio, *A nation for vacation from the nation*, behandlas hur nation eller idén om nationer både bekräftas och upplöses, och kopplingen mellan nation och kropp, dvs. hur kroppar orienterar sig i nationens rum. Och med nation åsyftas både nation i lajvens värld och i vardagens. Här kommer Lundell in på ”banal nationalism”, som handlar om hur föremål kan bli symboler för nationer utan att egentligen representera nationalism. Det kan t.ex. handla om vardagsanvändning av flaggor. Men i lajven kan sådana föremål bli ommärkta som i *the Motherland*, där flaggan signalerade Sovjetunionen, men på ett nytt sätt i en tillfällig kontext.

Ett annat tema i kapitlet är kopplingen mellan genus och nation. Lundell skriver att till skillnad från andra nationsberättelser, där t.ex. soldatrollen kan ha stått för en hegemonisk maskulinitet, finns en dubbelhet i lajv gällande soldatrollen och kön. Å ena sidan handlar det om en öppenhet för att kvinnor också är soldater och representerar nationen, å andra sidan märks de ut som någonting speciellt, vilket motverkar tanken på lika villkor.

I det avslutande kapitlet diskuterar Lundell lajv i relation till ”det metamodernistiska”, vilket enligt Timotheus Vermeulens och Robin Van der Akkers kan definieras som att det: ”oscillerar mellan en modern entusiasm och en postmodernistisk ironi, mellan hopp och melankoli, mellan naivitet och vetande, empati och apati, enhet och mångfald, totalitet och ambivalens” (s. 164). Lundell menar att lajv liknar denna oscillering mellan entusiasm och ironi, och kan ses som en utväg mellan postmodernismens känsla av att inget är på riktigt och modernismens krav på absolut sanning.

Lajv präglas av att man ”plockar och ger”, det är en blandning av stilar, föremål, tidsåldrar och intentioner. På sätt och vis speglar avhandlingen lajv genom att båda två har en kreativ och postmodern (metamodern) karaktär. Avhandlingen karaktäriseras av idériedom, många olika perspektiv och infallsvinklar. Detta ser jag som både positivt och negativt. Som läsare färdas man mellan många olika tankegångar

och teoretiker, och många gånger är detta både lärorikt och underhållande. Avhandlingen innehåller också konkreta och talande exempel som speglar vad lajv är och hur det kan förstås. Läsaren får alltså en bra och intresseväckande inblick i denna fiktiva värld och jag imponeras av den energi som både deltagare och arrangörer lägger ned.

Inriktningen på kroppar och materialisering är intressant och ligger i tiden, och den tillför vad jag förstår nya perspektiv på den här typen av fenomen – även om det inte i alla lägen är helt klart vad kropp och materialisering ger för ny kunskap. Det speglar också ett visst mod att genomföra och disponera en avhandling på det sätt som Erika Lundell gjort med en tämligen omfattande och krävande materialinsamling baserad på flera olika materialinsamlingsmetoder/material: textmaterial (nätstudier), intervjuer och observationer i Sverige, Danmark och Lettland. Författaren har också under sitt deltagande i lajv varit med om många olika situationer och provningar, både fysiska, psykiska och moraliska. Detta bidrar till att avhandlingen ger en god inblick i vad lajv kan innebära. En styrka med avhandlingen är just de många beskrivningarna av olika aktiviteter, händelser och erfarenheter som är kopplade till levande rollspel. Lundell har också gjort en gedigen och klagörande genomgång av tidigare forskning.

Men det finns också vissa brister. Jag tycker att avhandlingen hade tjänat på att vara mer teoretiskt konsekvent där också teorierna hade jobbat in i materialet i högre utsträckning. Ibland går det lite fort fram. Eller med andra ord, begreppsansvändningen signalerar olika teoretiska traditioner som kan göra det en aning svårt att förstå vilken typ och nivå av kunskap som författaren är på jakt efter.

Möjligtvis hade Lundell också vunnit på att avgränsa sig mer, nu behandlas många olika fenomen och perspektiv. Det är som sagt inte enbart en nackdel, men det blir svårt att orientera sig i texten och det finns både innehållsmässiga och språkliga upprepningar som kunde ha arbetats bort.

Mer information om analysmetoder och en mer ingående problematisering av metoder generellt sett hade också varit på sin plats. Jag hade gärna sett fler individnära exempel från materialet och det hade nog varit möjligt att nyttja metoder och material mer strategiskt, t.ex. i kapitlet om känslor, genom att plocka in mer intervjumaterial. Delvis hamnar nu människa, deltagarna, i bakgrunden. Samtidigt tror jag

att många lajv-utövare kan känna igen sig i boken och likt mig läsa den med stor behållning.

Bo Nilsson, Umeå

Hanna Schühle: *"We present Europe through our cultures". Doing Europe in (international) cultural relations*. University of Gothenburg 2014. 242 s., ill. Sammanfattning på svenska. ISBN 978-91-975353-7-3.

Valet till Europaparlamentet den 25 maj 2014 innebar stora framgångar för de nationalistiska, högerextrema partierna runt om i Europa, inte minst i Sverige där Sverigedemokraterna fick närmare 10 procent av rösterna. Tre dagar efter valdagen lade etnologen Hanna Schühle fram avhandlingen *"We present Europe through our cultures". Doing Europe in (international) cultural relations* vid Göteborgs universitet. Det var en händelse som såg ut som en tanke eftersom Schühles studie har indirekt en hel del intressant att säga om orsakerna till utfallet av valet. Författaren har granskat hur det mångnationella nätverket EUNIC (the European Union National Institutes for Culture) har lyckats i syftet att skapa en bättre förståelse för "europeisk kultur i sin mångfald" (som slogan lyder) inom och utom Europa. Mot bakgrund av ett socialkonstruktivistiskt perspektiv är Schühle intresserad av att undersöka hur Europa (europeisk kultur) görs i internationella sammanhang.

EUNIC bildades 2006 i Prag och presenterades året efter i Bryssel av skilda kulturorienterade institutioner från 19 EU-länder. Idag är 32 medlemmar från 27 EU-länder knutna till nätverket, vilket betyder att vissa länder har fler än en medlem ansluten. Som exempel på institutioner som bär upp EUNIC kan nämnas Sveriges ambassad i Berlin, Austrian Cultural Forum Berlin, Czech Centre Berlin, the Goethe-institut Vietnam, the Institut Français Ukraine etc. Av exemplen framgår att Schühle valt att fokusera EUNICs kulturella evenemang av skilda slag i tre länder, Tyskland (Berlin), Ukraina (Kiev och Donetsk) samt Vietnam (Hanoi, Hue, Ho Chi Minh City). Undersökningsplatserna är valda för att spegla hur Europa görs inom EU, i ett europeiskt tredje land och utanför Europa. Undersökningsobjektet snävas in till tre olika s.k. *kluster*. Kluster formas när minst tre nationella kulturinstitutioner från olika EU medlemsstater i ett

värdland går samman för att arrangera kulturevenemang med anknytning till EUNICs syften. I avhandlingen får vi möta klustret i Berlin som arrangerar t.ex. en *The Don Juan Film Series*, som består av elva historiska filmer från olika europeiska länder; EUNIC Ukraina klustret som bl.a. organiserar en *European Film Festival* och slutligen klustret i Vietnam som lanserar något de kallar *Open Academy Europe*, anordnad för att stärka dialogen mellan europeiska och vietnamesiska konstscener.

De nationella institut som är engagerade i EUNIC är experter på det uppdrag de ställs inför. De har mångårig vana att främja den nationella kulturen i internationella relationer. Nytt med inträdet i EUNIC är att det nationella institutet nu förväntas representera europeisk kultur, vilket också ställer krav på samarbete mellan institut från olika EU-länder.

Schühles avhandling ligger i gränslandet mellan forskning och utvärdering. Den tangerar också aktionsforskningsgenren genom ett ganska tydligt ställningstagande för att EUNIC ska fungera optimalt i relation till uttalade intentioner. Engagemanget framträder särskilt i slutavsnittet där författaren, efter att ha summerat undersökningens slutsatser, levererar ett antal rekommendationer om vad som behöver göras.

Därmed är det redan utsagt att EUNIC inte lyckas särskilt väl med uppdraget att presentera europeisk kultur i sin mångfald i internationella kontexter. Varför? Avhandlingen är väl disponerad som på etnologiskt vedertaget sätt löper uppifrån och ner. Efter inledning och bakgrundsbeskrivning arbetar sig författaren successivt ner från dokumentens deklARATIONER och representanternas tal om hur de ser på och vill åstadkomma med arbetet i EUNIC till de vardagliga praktiker där intentionerna realiseras, där Europa faktiskt görs genom skilda kulturevenemang.

Undersökningens material utgörs främst av intervjuer med representanter för de olika institutionerna, samt observationer av händelseförlopp på tre utvalda klustrens medlemsmöten och kulturevenemang.

I bakgrundskapitlet (2) tydliggörs EUNICs uppdrag så som det framträder i dokument med koppling till nätverkets överordnade syfte. Det blir klart utsagt att uppgiften är att marknadsföra (promote) och skapa förståelse för europeisk kultur i internationella sammanhang. Även om slogan om "enheten i variationerna" uppmärksammas läggs tyngdpunkten i de officiella deklARATIONERNA på att via EUNICs kulturevenemang sprida de europeiska värderingarna.